

Зустрічні договірні зобов'язання у цифровому сегменті цивільного обороту за законодавством України

Яроцький Віталій Леонідович¹, Філонова Юлія Михайлівна²

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2024	Економіка	347.42

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13898913>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей зустрічних договірних зобов'язань, що виникають у цифровому сегменті вітчизняного цивільного обороту. З розвитком сучасних діджитал-технологій та появою нових категорій цифрових об'єктів цивільних прав виникає необхідність належного правового регулювання цивільних відносин у цій сфері. Відтак актуалізується адаптація усталених цивільно-правових конструкцій до умов функціонування цифрового середовища. У статті аналізується юридична природа такого нового виду об'єктів цивільних прав як цифрові речі, розглядаються особливості їхнього правового режиму та договірні засади забезпечення їх оборотоздатності відповідно до чинного цивільного законодавства України. Досліджено механізми зустрічного виконання цивільних зобов'язань на прикладі смарт-контрактів, які є важливим цивільно-правовим інструментом регулювання приватних відносин у вітчизняному цифровому сегменті цивільного обороту. Проаналізовано інші приватно-правові договірні механізми цивільно-правового регулювання зустрічних зобов'язальних відносин у цифровому середовищі, що в ідеалі повинні забезпечувати безперешкодність здійснення належних учасникам цивільного обороту суб'єктивних цивільних прав та врахування їх законних інтересів.

Ключові слова: договірні зустрічні зобов'язання, зустрічне виконання зобов'язань, категорія зустрічності, зустрічні права та обов'язки, цифрові речі, договори в ІТ-сфері, об'єкти цивільних прав.

Mutual contractual obligations in the digital segment of civil relations according to the legislation of Ukraine

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of counterpart contractual obligations arising in the digital segment of the domestic civil turnover. With the development of modern digital technologies and emergence of new categories of digital civil rights objects, there is a need for proper legal regulation of civil relations in this area. Therefore, it is important to adapt the established civil law structures to the conditions of the digital environment. The

¹ доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент НАПрН України
<https://orcid.org/0000-0002-4489-1816>

² кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної
власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
<https://orcid.org/0000-0001-5250-5455>

article analyzes the legal nature of such a new type of civil rights objects as digital things, and examines the peculiarities of their legal regime and the contractual basis for ensuring their turnover under the current civil legislation of Ukraine. The author examines the mechanisms of counter-fulfillment of civil obligations on the example of smart contracts, which are an important civil law instrument for regulating private relations in the domestic digital segment of civil turnover. The author also analyzes other private law contractual mechanisms of civil law regulation of counter-obligations in the digital environment, which ideally should ensure unimpeded exercise of subjective civil rights belonging to participants to civil turnover and take into account their legitimate interests.

Keywords: contractual counter-obligations, counter-performance of obligations, category of counter-performance, counter-right and obligations, digital things, contracts in the IT, objects of civil rights.

Вступ

Мета дослідження полягає у виявленні та аналізі особливостей зустрічних зобов'язань у цифровому сегменті цивільного обороту.

Завдання статті. Дослідити окремі різновиди та змістовну специфіку договірних зустрічних зобов'язань у контексті їх значення як цивільно-правового засобу забезпечення оборотоздатності цифрових речей як однієї з найменш досліджених на сьогоднішній день категорії об'єктів цивільних прав.

Постановка проблеми. У нашому сучасному вітчизняному цифровому середовищі користувачі інтернет-ресурсів завантажують музичні твори онлайн та зберігають власні персональні фотографії, відеоматеріали і текстові документи у хмарних сховищах даних, замовляють та отримують через Інтернет необхідні їм товари і послуги, укладаючи різноманітні договори. На договірних засадах проводяться фінансові транзакції, виникають спільні права на об'єкти інтелектуальної власності, забезпечується участь у віртуальних аукціонах, проводяться обміни інформацією та цифровим контентом тощо. Здійснюючи ці дії, користувачі інтернет-ресурсів щоденно вступають у цивільно-правові зустрічні зобов'язальні правовідносини, що обумовлює необхідність формування нових та вдосконалення існуючих цивільно-правових механізмів набуття, здійснення та захисту їхніх суб'єктивних цивільних прав та законних інтересів у цифровому просторі. Зазначені правомірні дії учасників цивільних правовідносин не лише є віддзеркаленням всім відомих тенденцій глобальної світової цифровізації людської діяльності, але й породжують низку актуальних юридичних викликів для унормування відносин цифрового сегмента сучасного цивільного обороту. Це обумовлює необхідність глибокого наукового аналізу та розробки ефективних цивільно-правових механізмів регулювання таких відносин, з урахуванням національного та міжнародного законодавства, а також врахування у сфері правозастосування основоположних принципів верховенства права та всеосяжного захисту фундаментальних прав і свобод людини. Специфіка зустрічних зобов'язальних правовідносин, що виникають у цифровому сегменті цивільного обороту, визначається, насамперед, правовою природою цифрового об'єкта, стосовно якого виникає відповідне правовідношення. Правильне розуміння правової природи такого об'єкта є ключовим для правової кваліфікації відповідних правовідносин. Переважна більшість існуючих та перспективних соціально-правових зв'язків, поява яких викликана процесами цифровізації держави та суспільства, мають приватноправову природу. Особисті немайнові та майнові відносини, що охоплюються процесами цифровізації, загалом підпадають під традиційний механізм цивільно-правового регулювання з деякими можливими винятками чи, навпаки, бажаними нормативними доповненнями, обумовленими специфікою віртуального цифрового середовища. У межах останнього з'являються нові відносини, які потребують застосування нестандартних підходів щодо

їх правового регулювання з урахуванням притаманних їм особливостей. Мова йде, наприклад, про відносини у сфері використання штучного інтелекту, правові зв'язки у сфері застосування хмарних комп'ютерних технологій тощо [1, с.616]. Загальновідомо, що доктрина цивільного права складає теоретичний фундамент, що забезпечує безпосередній вплив на правотворчість та правозастосування у приватноправовій сфері. Цей вплив поширюється і на регулювання зустрічних зобов'язальних відносин зі збереження, обробки, надання, отримання та поширення інформації, забезпечуючи належну та позитивну динаміку розвитку відносин у цифровому середовищі, поява та широке застосування договорів у цьому сегменті зумовлює потребу цивільно-правової кваліфікації та дослідження [2, с.67].

Результати

З набранням чинності Законом України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав» [3] законодавцем було доповнено перелік об'єктів цивільних прав новою категорією — цифрова річ, а також визначено особливості її правового режиму (ст.ст.177, 179-1 Цивільного кодексу України). Так, вказано, що особливості правового режиму цифрових речей визначаються законом. До цифрових речей застосовуються положення Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) про речі, якщо інше не встановлено ЦК України, законом або не впливає із правової природи цифрової речі. Відповідно до абз. 2 ч.1 ст.179-1 ЦК України цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність. Під поняття цифрової речі підпадають віртуальні активи, цифровий контент та інші блага, щодо яких застосовуються положення частини першої вказаної статті. На основі аналізу цієї норми можна сформулювати наступний висновок. У чинному цивільному законодавстві України цифрова річ визначається як благо, яке створюється та існує виключно в цифровому середовищі та має майнову цінність. Це підкреслює її особливу правову природу і вказує на ключову відмінність від класичних матеріальних речей. Оскільки цифрові речі існують лише у віртуальному просторі, їхня цінність зумовлена не фізичним існуванням у часі-просторі, а залежить від їх економічної цінності в цифровому середовищі, яка має цілком реальну вартісну оцінку. Такий підхід визначається сутністю сучасних інформаційних технологій та специфікою нових об'єктів цифрового сегмента вітчизняного цивільного обороту. Віртуальні активи, цифровий контент та інші подібні блага, визначені у ЦК України як цифрові речі, охоплюють широкий спектр об'єктів цивільних прав, таких як біткоїни, токени, NFT (невзаємозамінні токени), інші види криптовалют, медіаконтент, а також інші діджитал-активи, що мають комерційну цінність, грошову оцінку і визнаються об'єктами цифрового сегмента цивільного обороту та важливого актива сучасної вітчизняної цифрової економіки. Саме матеріальна цінність та здатність до участі у повноцінному майновому обороті певного віртуального блага визначає засади зустрічності, на яких виникають, розвиваються та припиняються досліджувані договірні зобов'язання.

Розкриваючи сутність віртуальних активів, слід звернутися до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи», який надає їх визначення [4]. Віртуальний актив - нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Існування та оборотоздатність віртуального активу забезпечується системою забезпечення обороту віртуальних активів. Віртуальний актив може посвідчувати майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав (п.1 ч.1. ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи»). Відповідно до цього Закону до основних видів віртуальних активів належать: забезпечені віртуальні активи – це активи, які посвідчують майнові права, включаючи права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Забезпечення віртуальних активів не є

забезпеченням виконання зобов'язання. Під посвідченням майнових прав розуміється підтвердження права власника забезпеченого віртуального активу вимагати об'єкт забезпечення. Об'єктом забезпечення віртуального активу є інший об'єкт цивільних прав, права вимоги на який посвідчує такий віртуальний актив (наприклад, токен, забезпечений фізичним активом, золотом або іншими матеріальними цінностями, який надає його власнику право вимагати реальні активи, за якими цей токен стоїть). Об'єкт забезпечення віртуального активу визначається шляхом встановлення зустрічного зобов'язального правовідношення, в межах виникнення та подальшого розвитку якого такий віртуальний актив створено. Майнові права, зокрема, права вимоги на об'єкт забезпечення віртуального активу, передаються набувачу такого віртуального активу на засадах зустрічності.

На противагу забезпеченим, незабезпеченим віртуальним активам – це активи, які не надають управленій особі майнових прав і не посвідчують права їх вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Вони можуть використовуватися для інших цілей у цифровому просторі, але не дають прямих майнових переваг. Наприклад, вони можуть використовуватися для внутрішніх розрахунків у комп'ютерній грі або інших цифрових підсистемах, але не мають безпосередньої вартості, яка б була забезпечена реальними активами (наприклад, криптовалюта, яка не забезпечена іншими матеріальними чи майновими благами, але використовується для транзакцій або інвестицій, наприклад, Bitcoin). Такі зобов'язання, як правило, ґрунтуються на засадах односторонності механізму їх виконання.

Фінансові віртуальні активи – це підвид забезпечених віртуальних активів, які можуть бути забезпечені або валютними цінностями, або цінними паперами чи деривативними фінансовими інструментами. Такі фінансові віртуальні активи використовуються у фінансових операціях і пов'язані з інвестиціями, валютними цінностями або фондовим ринком. Їх оборот контролюється відповідними фінансовими органами, а тому вони охоплюються більш специфічним правовим регулюванням у порівнянні із звичайними забезпеченими активами (наприклад, токен, забезпечений акціями, облігаціями, який використовується у фінансових операціях). Цим Законом також встановлено, що віртуальні активи не можуть бути засобом платежу на території України і не підлягають обміну на майно, товари або послуги (ст. 4 Закону України «Про віртуальні активи»). Слід підкреслити, що цей Закон набирає чинності з дня набрання чинності Законом України про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування операцій з віртуальними активами. Факт прибутковості (а відтак беззаперечної зустрічної оплатності) основних операцій з віртуальними активами також показово свідчить на користь висновку щодо зустрічного характеру переважної більшості договірних цивільно-правових зобов'язань, що виникають у досліджуваній сфері.

Досліджуючи правову сутність цифрової речі в цивільному праві України, Сліпченко С.О. зазначає, що до віртуальних активів, що є нематеріальними благами, можуть бути віднесені послуги, майнові права, безготівкові гроші, бездокументарні цінні папери, інформація, результати інтелектуальної, творчої діяльності, оборотоздатні особисті немайнові блага тощо. Вчений обґрунтовує такий підхід тим, що єдиною умовою віднесення цих об'єктів до віртуальних активів як різновиду цифрових речей – є те, що всі вони мають бути виражені сукупністю даних у цифровій формі [5, с.92]. Такий підхід вважаємо дискусійним, зважаючи на те, що законодавче визначення віртуального активу має чіткі умови: віртуальний актив — це певне благо, яке виражене сукупністю даних в електронній формі, має вартість і підлягає оборотоздатності через спеціальні системи забезпечення обороту віртуальних активів (наприклад, технологія блокчейн). Очевидно, що не всі елементи структури цифрового сегменту вітчизняного цивільного обороту беззастережно підлягають розгляду у якості віртуальних активів,

адже врахування одного лише критерію цифрової форми їх вираження для визначення їх правової природи як об'єкта цивільних прав недостатньо. Між тим, безвідносно до спору щодо переліку конкретних їх видів, саме наявність вартісних характеристик як ознака віртуальних активів, визначає зустрічність досліджуваних зобов'язальних правовідносин.

Наступною категорією об'єктів, які вітчизняним законодавцем віднесені до цифрових речей, є цифровий контент. Відповідно п.11 ч.1 ст.2 Закону України «Про цифровий контент та цифрові послуги» [6], цифровий контент - це дані, які створюються і надаються в цифровій формі. До цифрового контенту належать, зокрема, комп'ютерні програми, застосунки, відеофайли, аудіофайли, музичні файли, цифрові ігри та електронні книги. У п.65 ч.1 ст.1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що цифровий контент (електронна (цифрова) інформація) - це будь-які відомості чи дані в електронній (цифровій) формі, що містять об'єкти авторського права та/або суміжних прав і можуть зберігатися та/або поширюватися у вигляді одного або декількох файлів (частин файлів), записів у базі даних на зберігаючих пристроях комп'ютерів, серверів тощо у мережі Інтернет [7]. Запропонований нашим законодавцем нормативний підхід загалом відповідає європейській практиці правового регулювання досліджуваного сегмента цивільних відносин. Згідно п. 6 ст. 2 Директиви Європейського Парламенту і Ради (ЄС) про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС, і про скасування Директиви 1999/44/ЄС (2019/771) «цифровий контент» означає дані, створені та надані в цифровому форматі [8]. Цифровий контент відповідно чинного цивільного законодавства України є окремим видом цифрових речей, правовий режим яких визначений специфікою цифрової форми їх існування, встановленням прав інтелектуальної власності на контент та можливістю участі у майновому цифровому сегменті цивільного обороту. Можливість грошової оцінки цифрового контенту, що зрештою у переважній більшості випадків визначає його оборотоздатність, також наочно ілюструє переважно зустрічний характер основного масиву договірних зобов'язань, що опосередковують динаміку досліджуваних відносин.

Наведена позиція залишається непохитною у своїй обґрунтованості і в результаті аналізу специфіки предмета досліджуваних зустрічних договірних зобов'язань у цифровому середовищі. До прикладу, предметом зобов'язання за договором постачання цифрового контенту є передача цифрового контенту. Останній істотно відрізняється від зустрічних договірних зобов'язань щодо виконання робіт та надання послуг (в тому числі і цифрових), де предметом зобов'язання є певне благо, яке замовник отримує у процесі вчинення виконавцем певної дії або здійснення певної діяльності [9, с.59]. У зустрічних договірних зобов'язаннях щодо постачання цифрового контенту на постачальника покладається обов'язок перш за все забезпечити технічний та правовий (як такий, що ґрунтується на відповідному правовому титулі) доступ до цифрового контенту, або надати його для завантаження на персональний технічний пристрій одержувача. [10, с.111]. При цьому неможливість виконання вказаних вимог практично унеможливорює для одержувача користування даними у цифровій формі. Перелік цифрових речей не є і не може бути вичерпним, що дозволяє практично до безкінечності включати нові і нові цифрові блага в цю категорію, враховуючи стрімкий розвиток сучасних технологій. Незмінним залишається висновок про те, що всі ці об'єкти існують виключно у цифровій формі, найчастіше мають майнову цінність, підпадають під категорію "благо" і за цих умов їх оборотоздатність в переважній більшості випадків забезпечується шляхом застосування конструкції зустрічного договірного зобов'язання.

Варто зазначити, що положення чинного цивільного законодавства України не закріплюють спеціальних конструкцій зустрічних договірних зобов'язань, що існують у

цифровому сегменті цивільного обороту, що може мати наслідком неоднозначність застосування відповідних нормативних положень зобов'язального права України. Між тим універсальний характер останніх, на нашу думку, дозволяє врахувати специфічний характер відповідних категорій цифрових об'єктів цивільних прав та адаптувати їх у якості предмета досліджуваних зустрічно-зобов'язальних договірних конструкцій. Варто врахувати, що така адаптація повинна базуватися на врахуванні специфіки відносин у цифровому середовищі з метою їх ефективного правового регулювання за рахунок традиційних, усталених правових механізмів вітчизняного договірної права. Зміст зустрічних зобов'язальних правовідносин у цифровому сегменті цивільного обороту, формується на основі відповідних договорів або інших юридично значущих дій. До останніх варто віднести розміщення токенів, інших видів криптовалют, верифікацію віртуального майна тощо, здійснюваних, у тому числі, за допомогою смарт-контрактів, і породжених ними зобов'язальних, корпоративних, заставних прав та прав інтелектуальної власності. Їх зміст і умови здійснення істотним чином визначаються також і положеннями інформаційного права, що забезпечують динаміку досліджуваних зустрічних зобов'язальних договірних відносин із застосуванням цифрових технологій децентралізованого реєстру або інших сучасних технологій. Зокрема, смарт-контракти є потужним цивільно-правовим засобом автоматизації та синхронізації механізму зустрічного виконання зобов'язань, що забезпечує високу ступінь надійності та передбачуваності механізму виконання досліджуваних договірних відносин. Однак їх використання, на нашу думку, потребує нормативного закріплення додаткових специфічних юридичних механізмів, пов'язаних із фіксацією волевиявлення сторін та можливістю врахування безкінечної низки змінних обставин, що визначаються індивідуальними запитами сторін договору. Зустрічне виконання зобов'язань у смарт-контрактах має свої особливості, що забезпечують однорідність та синхронність виконання зобов'язань обома сторонами. Зустрічне виконання зобов'язань передбачає, що виконання зобов'язань однією стороною договору може співпадати у часі, а може і не співпадати, але завжди обумовлюється виконанням своїх зобов'язань іншою його стороною. [11, с.5].

Висновок. Особливості правового режиму кожного окремого виду цифрових речей визначають особливості договірних зобов'язань, що виникають щодо них у цифровому сегменті вітчизняного цивільного обороту. Функціональні цілі та напрями застосування об'єктів цифрових технологій як обороноздатних благ, враховуючи еквівалентний характер визначених законом цифрових об'єктів та їхній майновий зміст, безпосередньо впливають на зустрічність зобов'язальних договірних відносин, що опосередковують цивільний оборот цих цифрових об'єктів. У зв'язку з цим, договірні зобов'язання, що виникають у цифровому сегменті вітчизняного цивільного обороту, мають істотну специфіку. З огляду на нематеріальність цифрового простору і відсутність фізичних об'єктів обороту та водночас наявність їх вартісних характеристик та можливості об'єктивації у зустрічних еквівалентних правовідносинах, досліджувані договірні зобов'язання характеризуються зустрічністю та еквівалентністю. Цей висновок додатково підтверджується тим, що тенденційно система правовідносин у цифровому сегменті вітчизняного цивільного обороту формується стосовно цифрових об'єктів, які, незважаючи на об'єктивну нематеріальність, мають економічний зміст, еквівалентно-вартісні характеристики та комерційну цінність.

Епоха цифровізації вітчизняних суспільних відносин у контексті рекодифікації цивільного законодавства України висуває проблему вибору найбільш оптимального підходу до трансформації нормативного регулювання відносин, що опосередковані цифровим сегментом цивільного обороту. Перший підхід полягає у використанні класичних правових режимів щодо оцифрованих цінних паперів, цифрових речей, криптовалют, оборотоздатних цифрових майнових прав тощо шляхом їх адаптації під

«цифровий формат» цих об'єктів цивільних прав на засадах зустрічності договірних зобов'язань, що опосередковують їх оборот. Другий підхід передбачає розроблення спеціального окремого цивільно-правового регулювання для відносин, що охоплюються цифровим сегментом цивільного обороту. Нарешті, як третій можливий підхід варто розглядати можливість закріплення за аналогією окремого правового режиму для всіх категорій цифрових майнових благ, суб'єктивні цивільні права на які будуть підпадати під визначення "sui generis". Враховуючи зміни та доповнення, закріплені на рівні положень ст. 179 прим. 1 ЦК України щодо визначення правового режиму цифрових речей, можна стверджувати, що на сьогодні вітчизняний законодавець надає перевагу першому із наведених можливих законодавчих підходів. Наскільки виправданий цей його вибір — покаже час.

Список використаних джерел

1. Вплив цифровізації на окремі сфери цивільно-правового регулювання/ В. Л. Яроцький. Цивільне право України: погляд у майбутнє : збірник наукових праць до 70-річчя з дня народження Наталії Семенівни Кузнєцової / за заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. О. Кота. Одеса : Видавництво «Юридика», 2024.
2. Яроцький В.Л., Шеховцов В.В., Філонова Ю.М. Специфіка цивільно-правової природи та перспективи застосування у вітчизняній ІТ-сфері договорів про рівень обслуговування (Service Level Agreement). Право та інновації. 2024. № 1. (45). С. 67-72. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/1094/789>
3. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо розширення кола об'єктів цивільних прав: Закон України від 10.08.2023 № 3320-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3320-20#n6>
4. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20>
5. Сліпченко, А. С., Сліпченко, С. О. (2024). Визначення юридично значущої сутності цифрової речі в цивільному праві України. Форум Права, 78(1), 88–96. <http://doi.org/10.5281/zenodo.10870775>
6. Про цифровий контент та цифрові послуги: Закон України від 10.08.2023 № 3321-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>
7. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
8. Про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, про внесення змін до Регламенту (ЄС) 2017/2394 і Директиви 2009/22/ЄС та про скасування Директиви 1999/44/ЄС: Директива Європейського парламенту і ради (ЄС) 2019/771 від 20.05.2019. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_026-19#Text
9. Шимон С. Об'єкт і предмет договору і цивільного правовідношення: нотатки до наукової дискусії. Юридична Україна. №4, 2011. С. 58–64
10. Nowacka I. Umowa o dostarczeniu tresci cyfrowych. Kraków. 2017. 420 s.
11. Яроцький В.Л.; Філонова Ю.М. Зустрічне виконання зобов'язань у смарт-контрактах за цивільним законодавством України. Академічні візії, 2024, 31.